

27 снежня 2021 года — 120 гадоў з дня нараджэння А. Р. Жэбрака (1901–1965), вучонага-генетыка і селекцыянера, грамадскага дзеяча

К. Д. Варанько, вядучы бібліяграф Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

Значны ўклад у распрацоўку праблем агульнай генетыкі і генетыкі раслін унёс выдатны беларускі вучоны Антон Раманавіч Жэбрак. Ён стаў вядомы ў навуковых колах дзякуючы сваім працам па селекцыі сартоў пшаніцы, грэчкі, проса і кукурузы для прыродных умоў Беларусі.

Нарадзіўся А. Р. Жэбрак у в. Збляны Ваўкавыскага павета Гродзенскай губерні (цяпер Зэльвенскі раён Гродзенскай вобласці) у сялянскай сям'і. Вучыўся ў царкоўнапрыходскай школе і Слоніміскім пачатковым вучылішчы. У час Першай сусветнай вайны з сям'ёй знаходзіўся ў эвакуацыі ў Расіі. У 1917 годзе скончыў рэальнае вучылішча ў г. Шацке (цяпер у Разанскай вобласці), некаторы час вучыўся на курсах пры Камуністычным універсітэце імя Я. М. Свядлова. У грамадзянскую вайну быў на фронце. Пасля дэмабілізацыі ў 1921 годзе стаў студэнтам аграрна-лінага факультэта Пятроўска-Разумоўскай сельскагаспадарчай акадэміі (з 1923 года — Маскоўскай сельскагаспадарчай акадэміі імя К. А. Ціміразева). У 1926 годзе паступіў у аспірантуру на кафедру генетыкі і цыталогіі, адначасова вучыўся на аддзяленні прыродазнаўства Інстытута чырвонай прафесуры (Масква). У 1930–1931 гадах прайшоў стажыроўку ў вядучых генетычных лабараторыях свету ў Калумбійскім і Каліфарнійскім універсітэтах (ЗША).

У 1931–1936 гадах А. Р. Жэбрак узначальваў кафедру генетыкі і селекцыі Акадэміі сацыялістычнага земляробства ў Маскве, адначасова з 1934 года загадваў кафедрай генетыкі і цыталогіі Маскоўскай сельскагаспадарчай акадэміі імя К. А. Ціміразева. Пад яго кіраўніцтвам пачаліся працы па аддаленай гібрыдызацыі пшаніцы і эксперыментальнай поліплайдыі. У 1936 годзе абараніў доктарскую дысертацыю на тэму «Состояние генотипа при возрастной модификации организма». Сярод іншых публікацый гэтага перыяду — «Некоторые современные вопросы

генетики» (1936), «Новый вид пшеницы» (1939), «Проблемы синтеза новых видов растений» (1940) і інш. У 1940 годзе вучоны кіраваў комплекснай экспедыцыяй у заходнія вобласці БССР. У тым жа годзе быў выбраны правядзейным членам (у 1947 годзе — прэзідэнтам) Акадэміі навук БССР. У гады Вялікай Айчыннай вайны А. Р. Жэбрак працягваў займацца навуковай дзейнасцю. Вывез з Беларусі шэраг каштоўных мясцовых гатункаў пшаніцы, над селекцыяй якіх працаваў у далейшым. Свае дасягненні вучоны абагульніў у кнізе «Синтез новых видов пшениц» (1944). За плённую даследчую працу ў ваенны перыяд вучонаму ў 1944 годзе было прысвоена званне заслужанага дзеяча навукі БССР.

У 1948 годзе А. Р. Жэбрак заняў пасаду прафесара кафедры батанікі ў Маскоўскім лесатэхнічным інстытуце, у 1949 годзе — Маскоўскім фармацэўтычным інстытуце. З 1957 года вёў актыўную навуковую работу ў лабараторыі эксперыментальнай поліплайдыі ў Інстытуце біялогіі Акадэміі навук БССР. Пад яго кіраўніцтвам вяліся генетыка-селекцыйныя работы з пшаніцай, грэчкай, просам, кукурузай, цукровымі буракамі з мэтай стварэння новых высокапрадукцыйных форм

Жэбрак А. Р.

і сартоў. Вучоным было апублікавана звыш 70 навуковых прац, у тым ліку 5 манаграфій, якія ўвайшлі ў залаты фонд сусветнай біялагічнай навукі. Сярод асноўных работ — «Полиплоидные виды пшениц» (1957) і «Курс ботаники» (1959). Дзякуючы яго намаганням у 1963 годзе ў складзе Інстытута біялогіі арганізаваны асобны аддзел генетыкі і цыталогіі, які праз два гады быў ператвораны ў самастойную ўстанову.

Займаўся А. Р. Жэбрак і грамадскай дзейнасцю. Ён з'яўляўся дэпутатам і членам Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР (1947–1951), быў членам дэлегацыі БССР на

канферэнцыі ў Сан-Францыска (ЗША), дзе з іншымі ўдзельнікамі 26 чэрвеня 1945 года падпісаў Статут Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. За навуковую і грамадскую дзейнасць Антон Раманавіч узнагароджаны ордэнамі «Знак Пашаны» (1940), Працоўнага Чырвонага Сцяга (1944), Чырвонай Зоркі (1945), медалямі. Імя А. Р. Жэбрака носіць вуліца ў Мінску і Зэльве. З 2007 года ў Інстытуце генетыкі і цыталогіі НАН Беларусі праводзяцца Жэбракаўскія чытанні. На будынку гэтага інстытута ўстаноўлена мемарыяльная дошка ў гонар вучонага.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Жэбрак* Антон Раманавіч // Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. — Мінск, 1998. — Т. 6. — С. 477–478.
2. *Жэбрак* Антон Романович // Республика Беларусь : энциклопедия : [в 7 т.]. — Минск, 2006. — Т. 3. — С. 524.
3. *Жэбрак* Антон Раманавіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. — Мінск, 1996. — Т. 3. — С. 387–388.
4. *Жэбрак* Антон Романович // Регионы Беларуси : энциклопедия : в 7 т. — Минск, 2014. — Т. 4 : Гродненская область : в 2 кн. — Кн. 1. — С. 324.
5. *Жэбрак* Антон Романович // Национальная академия наук Беларуси : энциклопедический справочник / Национальная академия наук Беларуси, Издательский дом «Беларуская навука» ; [редколлегія : В. Г. Гусаков (главный редактор) и др.]. — Минск, 2017. — С. 155–156.
6. *Жэбрак* Антон Романович // Национальная академия наук Беларуси : персональный состав, 1928–2018 / Национальная академия наук Беларуси ; [составители : О. А. Гапоненко, Н. Н. Костюкович; редсовет : В. Г. Гусаков (председатель) и др.]. — Минск, 2018. — С. 111–112.
7. *Жэбрак* Антон Романович // Учёные, прославившие Беларусь / Национальная академия наук Беларуси, Комиссия по истории науки, Отделение гуманитарных наук и искусств, Центральная научная библиотека имени Якуба Коласа ; [составители : М. П. Ахремчик и др. ; редколлегія : В. Г. Гусаков (главный редактор) и др.]. — Минск, 2017. — С. 151–153.
8. *Жэбрак* Антон Романович // Их именами названы... Улицы Минска : энциклопедический справочник / [редколлегія : В. В. Андриевич (главный редактор) и др.]. — Минск, 2014. — С. 138.
9. Путь жизни Антона Романовича Жэбрака / Национальная академия наук Беларуси, Институт генетики и цитологии, Институт истории ; [составитель М. П. Солнцева ; под редакцией Л. В. Хотылевой, А. В. Кильчевского, Н. В. Токарева]. — Минск : Беларуская навука, 2017. — 125, [2] с. : ил., портр.
10. Академик А. Р. Жэбрак : документы и материалы / Национальная академия наук Беларуси, Институт генетики и цитологии ; [составители : В. Д. Есаков, Е. С. Левина, Н. В. Токарев ; научный редактор Л. В. Хотылева]. — Минск : Белорусская наука, 2007. — 336, [1] с. : ил. — (Люди белорусской науки).
11. *Мялік*, А. Антон Жэбрак : бацька беларускай генетыкі / А. Мялік. — Мінск : Харвест, 2014. — 63, [1] с. : ил., партр., факсім. — (100 выдатных дзеячаў беларускай культуры).
12. *Мяснікоў*, А. Ф. Антон Жэбрак (1901–1965): Бессмяротнасць хлеба і чалавека / А. Ф. Мяснікоў // Сто асоб беларускай гісторыі : гістарычныя партрэты / А. Ф. Мяснікоў. — 2-е выд., дапрац. — Мінск, 2009. — С. 247–250.
13. *Касцюк*, М. П. Улада і навука: «Суд гонару» над акадэмікам А. Р. Жэбракам / М. П. Касцюк // Шлях да ісціны : гістарычная навука Беларусі ў канцы ХХ – пачатку ХХІ ст. / М. П. Касцюк. — Мінск, 2015. — С. 215–221.
14. *Ахремчик*, Р. В. Президенты НАН Беларуси: история Академии наук в лицах / Р. В. Ахремчик // Наука и инновации. — 2014. — № 3. — С. 4–9.
15. *Мясников*, А. Ф. Судьба выдающаяся и трагическая / А. Ф. Мясников ; перевод и редакция А. Е. Тараса // Деды : дайджест публикаций о белорусской истории. — 2014. — Вып. 13. — С. 174–183.
16. *Токарев*, Н. В. Академик А. Р. Жэбрак / Н. В. Токарев // Наука и инновации. — 2005. — № 11. — С. 12–15.
17. *Жэбрак*, Э. А. Всё это было : (воспоминания об отце) / Э. А. Жэбрак ; публикацию подготовили В. Ляштик, Н. Токарев // Аграрная экономика. — 2006. — № 12. — С. 49–52.
18. *Жэбрак*, П. Жэбрак Антон / П. Жэбрак // Кантакты і дыялогі. — 2001. — № 11. — С. 27–31.